

I
32 / 1981

Slovenski
narodopis

Na obálke: 1. strana: Ján Kupecký, Portrét Mateja Bela. Kópia olejomalby z konca 18. storočia, zhotovená neznámym kopistom podľa medzičasom strateného originálu. Obraz sa nachádza v Gemerskom múzeu v Rimavskej Sobote. Identifikoval ho Ladislav Saučín v štúdií Podobizeň Mateja Bela od Jána Kupeckého. *Ars*, umelecko-historická revue Slovenskej akadémie vied, 1969, 1, s. 103—112.

4. strana: Mapa Polomky k rukopisu M. Bela *Notitie Gemerskej župy* z r. 1720. *Bibliotheca Esztergom*. Fotodok. ÚHV SAV

K príspevku V. Urbanovej a J. Tibenského *Matej Bel a slovenský ľud*.

HLAVNÁ REDAKTORKA
Božena Filová

VÝKONNÁ REDAKTORKA
Zora Vanovičová

REDAKČNÁ RADA

Ján Botík, Soňa Burlasová, Václav Frolec, Viera Gašpariková, Emilia Horváthová, Soňa Kovačevičová, Igor Krištek, Milan Leščák, Ján Michálek, Ján Mjartan, Štefan Mruškovič, Viera Nosálová, Adam Pranda, Antonín Robek, Viera Urbanová

Slovenský národopis

ČASOPIS SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

**VEDA
VYDAVATELSTVO SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED
BRATISLAVA**

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlišené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vynechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com

www.cejsh.icm.edu.pl

www.ceeol.de

www.mla.org

www.ulrichsweb.com

www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)
European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

OBSAH

Urbancová, Viera — Tibenský, Ján: Matej Bel a slovenský ľud	7	Švehlák, Svetozár: K životu žánru balady v súčasnosti	145
LUDOVÁ BALADA — PROBLÉMY KOMPLEXNÉHO ŠTÚDIA ŽÁNRU		Mušinka, Mikuláš: Prínos Oresta Zilynského pre výskum slovanskej ľudovej balady	155
Úvod (Soňa Burlasová)	37	Krizová, Ildikó: Súčasný stav maďarského výskumu balád	163
Burlasová, Soňa: Ludová balada a jej vzťah k príbuzným epickým piesňam	39	ROZHLADY	
Hvišč, Jozef: Trojrozmernosť balady	51	K jubileu doc. PhDr. Jána Michálka, CSc. (Božena Filová)	168
Popovič, Anton: Interpretácia ľudovej balady	57	PhDr. Ján Kantár, CSc. päťdesiatnik (Svetozár Švehlák)	171
Beneš, Bohuslav — Popelka, Pavel: Lidová balada moravsko-slovenského pomezí	63	Štvrtstoročie činnosti Slovenskej národopisnej spoločnosti pri Slovenskej akadémii vied (Ema Drábiková)	172
Lunterová, Gabriela: Slovenské epické piesne a ich tematika	73	Medzinárodné kolokvium Slavistika v etnografickej vede socialistických krajín — súčasný stav a perspektívy, v Smoleniciach (Viera Nosáľová)	181
Krekovičová, Eva: Slovenská ľudová balada a epická pieseň z hľadiska geografického a lokálneho	79	Výstava fotografií J. Dérera v Martine a Bratislave (Adam Pranda)	182
Šrámková, Marta — Sirovátka, Oldřich: K poměru mezi českou a slovenskou lidovou baladou	93	RECENZIE A REFERÁTY	
Kraus, Cyril: Slovenská ľudová a literárna balada v 19. storočí	103	Riečnica-Harvelka (Lubica Chorváthová)	184
Gašparíková, Viera: K otázkam vzťahu balady a folklórnej prózy	111	M. Leščák — O. Sirovátka: Folklór a folkloristika (Viktor Krupa)	185
Liba, Peter: K poetike ľudovej balady Bola jedna stará vdova	115	E. Plicková: Maľované salaše (Jarmila Paličková-Pátková)	187
Kerulová, Marta: Špecifickosť lyrickej zložky v renesančnej balade Naša pani kňahne	125	L. V. Prikryl: Slovensko na starých mapách (Peter Podolák)	188
Kováčová, Juliana: Miesto balady v podpolianskom ľudovom speve	133	B. A. Rybakov: Jazyčestvo drevních slavian (Emília Horváthová)	190

Урбанцова, Вера — Тибенски, Ян: Матей Бел и словацкий народ . . .	7	Керулева, Марта: Специфичность ли- рической составляющей в ренессансной балладе <i>Naša pani kňahne</i>	125
НАРОДНАЯ БАЛЛАДА — ПРОБЛЕМЫ КОМПЛЕКСНОГО ИЗУЧЕНИЯ ЖАНРА		Ковачова, Юлиана: Место баллады в подполянском народном пении . . .	133
Введение (София Бурласова) . . .	37	Швеглак, Светозар: О бытовании жан- ра баллады в настоящее время . . .	145
Бурласова, София: Народная баллада и ее связь с родственными эпическими песнями	39	Мушинка, Микулаш: Вклад О. Зилин- ского в исследование славянской на- родной баллады	155
Хвищ, Йозеф: Трехразмерность баллады	51	Криза, Илдико: Современное состояние исследования баллад в Венгрии . . .	163
Попович, Антон: Интерпретация на- родной баллады	57	ОБЗОРЫ	
Бенеш, Бохуслав — Попелка, Павел: Народная баллада моравско-словацкой пограничной области	63	К юбилею доцента д-ра Яна Михалека, кандидата наук (Божена Филова) . . .	168
Лунгерова, Габрела: Словацкие эпи- ческие песни и их тематика	73	Д-ру Яну Кантару, канд. наук пятьдесят лет (Светозар Швеглак)	171
Крековичова, Эва: Словацкая на- родная баллада и эпическая песня с географической и локальной точек зрения	79	25 лет деятельности Словацкого этногра- фического общества при Словацкой Академии Наук (Ема Драбикова) . . .	172
Шрамкова, Марта — Сироватка, Олдржих: К соотношению между чеш- ской и словацкой народными баллада- ми	93	Международный коллоквиум Славистика в этнографической науке социалисти- ческих стран — современное состояние и перспективы, в Смоленицах (Вера Носалева)	181
Краус, Цирил: Словацкая народная и литературная баллада в 19 веке . . .	103	Выставка фотографий Й. Дерера в Мар- тине и Братиславе (Адам Пранда)	182
Гашпарикова, Вера: К вопросам связи баллады и фольклорной прозы	111	РЕЦЕНЗИИ И РЕФЕРАТЫ	
Либя, Петер: К поэтике народной бал- лады <i>Bola jedna stará vdova</i>	115		

Urbancová, Viera, — Tibenský, Ján: Matthias Bel und das slowakische Volk	7	„Bola jedna stará vdova“	115
DIE VOLKSBALLADE — PROBLEME DES GESAMTSTUDIUM DES GENRES		Kerulová, Marta: Der spezifische Charakter der lyrischen Komponente in der Renaissanceballade „Naša pani kňahne“	125
Einleitung (Soňa Burlasová)	37	Kováčová, Juliana: Der Platz der Ballade im Volksliederrepertoire des Podpoľanie-Gebietes	133
Burlasová, Soňa: Die Volksballade und ihre Beziehung zu verwandten epischen Lieder	39	Švehlák, Svetozár: Das Leben der Ballade in der Gegenwart	145
Hvišč, Jozef: Die Dreidimensionalität der Ballade	51	Mušinka, Mikuláš: Der Beitrag Orest Zilynskijs zur Erforschung der slawischen Volksballade	155
Popovič, Anton: Eine Interpretation der Volksballade	57	Kriza, Ildikó: Derzeitiger Zustand der Balladeforschung in Ungarn	163
Beneš, Bohuslav — Popelka, Pavel: Die volkstümliche Ballade im mährisch-slowakischen Grenzgebiet	63	RUNDSCHAU	
Lunterová, Gabriela: Die slowakischen epischen Lieder und ihre Thematik	73	Jubiläum des Doz. PhDr. Ján Michálek CSc. (Božena Filová)	168
Krekovičová, Eva: Die slowakischen Volksballaden und epischen Lieder vom Aspekt ihres geographischen und lokalen Kontextes	79	PhDr. Ján Kantár, CSc. — fünfzigjährig (Svetozár Švehlák)	171
Šrámková, Marta — Sirovátka, Oldřich: Das Verhältnis zwischen der tschechischen und der slowakischen Volksballade	93	25 Jahre Tätigkeit der Slowakischen ethnographischen Gesellschaft bei der Slowakischen Akademie der Wissenschaften (Ema Drábiková)	172
Kraus, Cyril: Die slowakische volkstümliche und literarische Ballade im 19. Jahrhundert	103	Internationales Kolloquium Slawistik in der ethnographischen Wissenschaft der sozialistischen Länder in Smolenice (Viera Nosáľová)	181
Gašparíková, Viera: Zur Frage der Beziehung zwischen der Ballade und der Folkloreprosa	111	Eine Ausstellung der Photographien des J. Dérer in Martin und Bratislava (Adam Pranda)	184
Liba, Peter: Zur Poetik der Ballade		BÜCHERBESPRECHUNGEN UND REFERATE	

Urbancová, Viera — Tibenský, Ján: Matej Bel and the Slovak people	7	renaissance ballad Naša pani kňahne	125
FOLK BALLAD — THE PROBLEMS OF THE COMPLEX STUDY OF THE GENRE		Kováčová, Julian: The place of a ballad in the folk singing of the Poľana region	133
Introduction (Soňa Burlasová)	37	Švehlák, Svetozár: On the existence of the ballad genre at the present	145
Burlasová, Soňa: The folk ballad and its relation to the related epic songs	39	Mušinka, Mikuláš: The contribution of O. Zilynsky to the research of the Slavonic folk ballad	155
Hvišč, Jozef: Three-dimensionality of the ballad	51	Kriza, Ildikó: The recent state of the investigation of ballads in Hungary	163
Popovič, Anton: Interpretation of the folk ballad	57	COMMENTARY	
Beneš, Bohuslav — Popelka, Pavel: The folk ballad of the Moravian and Slovak borderland	63	To the life jubilee of doc. PhDr. Ján Michálek, CSc. (Božena Filová)	168
Lunterová, Gabriela: The Slovak epic songs and their theme	73	PhDr. Ján Kantár, CSc. is fifty years old (Svetozár Švehlák)	171
Krekovičová, Eva: The Slovak folk ballad and the epic song from the geographical and local aspect	79	25 years of the activity of the Slovak ethnographical society at the Slovak Academy of Sciences (Ema Drábková)	172
Šrámková, Marta — Sirovátka, Oldřich: To the relationship between the Czech and Slovak folk ballad	93	The International Colloquium Slavistics in ethnographical science of the socialist countries — the recent state and perspectives, held in Smolenice (Viera Nosáľová)	181
Kraus, Cyril: The Slovak folk and literary ballad in the 19th century	103	The exhibition of J. Dérer's photographs in Martin and Bratislava (Adam Pranda)	182
Gašparíková, Viera: To the questions concerned with the relationships between ballads and folk prose	111	BOOKREVIEWS AND REPORTS	
Liba, Peter: On the poetics of the folk ballad	115		
Keruliová, Marta: A specific character of the lyrical component in the			

SLOVENSKÁ LUDOVÁ BALADA A EPICKÁ PIESEŇ Z HĽADISKA GEOGRAFICKÉHO A LOKÁLNEHO KONTEXTU

EVA KREKOVIČOVÁ

Národopisný ústav SAV, Bratislava

Aj keď — ako je známe — balada vystupuje ako špecifický žáner práve svojou zastúpenosťou na väčšom teritóriu, je to predovšetkým pieseň migrujúca, kočujúca v priestore,¹ jej konkrétny život sa odohrával vždy v lokálne či regionálne ohraničenom priestore.

Pokúsím sa o takýto pohľad na baladu, romancu a novelistickú pieseň — podľa klasifikácie a terminológie S. Burlasovej² — vychádzajúci z celoslovenského záberu na základe súpisu epických piesní uloženého v Národopisnom ústave SAV v Bratislave. Vychádzala som pritom z časti archívu, zoradenej podľa lokalít. K dispozícii som mala viac ako 4000 textov. Napriek tomu, že ide z hľadiska času zápisu, zberateľa a metodiky terénneho výskumu o materiál veľmi rôznorodej kvality, poskytol doteraz na takejto úrovni nere realizovaný pohľad na niektoré geografické charakteristiky balád i širšej vrstvy epických piesní z obdobia posledných 100—150 rokov. Popri lokálnych špecifickostiach poukázal tiež na niektoré všeobecne platné determinanty spôsobu života sledovanej piesňovej vrstvy. Hneď na začiatku by som chcela zdôrazniť, že vzhľadom k existujúcemu stavu v terénnom výskume piesní na Slovensku uvádzané — najmä štatistické — údaje a

závery predkladám iba ako východiskové hypotetické stanoviská, ktoré overí a spresní ďalší hĺbkový terénny výskum. Týka sa to predovšetkým tých oblastí, kde nebol robený výskum vôbec, alebo išlo iba o povrchné prieskumy staršieho dáta a chýbajú tu hlbšie zamerané výskumy repertoáru.

Postavenie epickej piesne a balady v lokálnom repertoári som sledovala tiež na základe vlastných terénnych výskumov v sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch (Liptovská Teplička, Východná, Sebechleby, Riečnica, Čičmany). Pri vybraných tematických okruhoch balád som zisťovala geografickú rozšírenosť jednotlivých typov prostredníctvom tematického súpisu.

Skúmaný materiálový korpus umožnil sledovať epickú pieseň na viacerých úrovniach. Bola to: 1. úroveň geografická; 2. lokálna; 3. časová.

1. GEOGRAFICKÝ ASPEKT

Sledovala som: 1. kvantitatívne a druhové zastúpenie epických piesní v rámci Slovenska; 2. výskyt vybraných tematických okruhov na slovenskom území.

1.1. Kvantitatívne najvyšší počet — polovica všetkých záznamov v našom súpise, vyše 2000 textov — pochádza

zo stredného Slovenska. Na západnom Slovensku bolo zaznamenaných vyše tisíc znení a na východnom asi tisíc. V priemere najvyšší počet textov na lokalitu bol v súpise v Honte, na Kysuciach, v Gemeri, na Horehroní, v oblasti Zvolena (predovšetkým na Podpoľaní). Zo 71 obcí, kde bolo zistených 15 a viac textov, bolo len 13 obcí z východného Slovenska, 18 zo západného a celý zvyšok — až 40 stredoslovenských dedín. Je to pomerne názorný doklad nielen o frekvencii epických piesní v lokálnych repertoároch sledovaného obdobia, ale aj o stave výskumov v rámci celého územia. Východné Slovensko, ako oblasť ešte Medveckým označovaná za kolísku balád,³ pritom v celoslovenských súvislostiach nevykazuje kvantitatívne výrazné zastúpenie epických piesní v lokálnych repertoároch. Súvisí to samozrejme i s charakterom a počtom doteraz uskutočnených výskumov, ktoré sú prevažne novšieho dáta (Jankovec, Berka, Cíger).

1.1.1. Z hľadiska kvantitatívneho zastúpenia druhov epických piesní v repertoári sa zatiaľ ukazuje, že na strednom Slovensku je mierna prevaha balád. Pre východnú časť územia sú charakteristické predovšetkým romancy a popri početných ojedinelých záznamoch výnimočných podaní novšie typy epických piesní. Zároveň sa tu stretávame s množstvom fragmentárnych, útržkovitých záznamov. Pre oblasť Zemplína je napr. charakteristická výrazná lyriзация textov. Zistila som tu až 65 typov romancí (v Gemeri 27 a na Záhorí 30). Oproti stredo- a západoslovenským podaniam je tu oveľa viac druhovo prechodných textov. Popri viacerých inde nezistených typoch balád tu nachádzame tiež niektoré osobité spracovania všeobecne známych látok (napr. typ matka dá zamurovať dcéru). Vzhľadom k nie príliš vysokému počtu látok je tu pomerne veľký výskyt typov. Prevláda

lúboštná, vojenská a vystahovalecká tematika. Východné Slovensko — ako na to ešte ďalej poukážem — sa zatiaľ ukazuje ako oblasť ani nie tak kvantitatívne, ako skôr kvalitatívne osobitá, a to predovšetkým výskytom výnimočných typov, osobitých podaní známych látok, ako aj výraznou lyriзацияou a prevahou romancí.

1.1.2. Čo sa týka zastúpenia novelistických piesní v lokálnych repertoároch, už Zilinskij⁴ upozornil na západné Slovensko ako na oblasť charakteristickú výskytom novelistických podaní. Náš materiál skutočne potvrdil v priemere vyššiu frekvenciu novelistických piesní na západnom Slovensku. Tieto piesne však neboli výlučnou doménou západného Slovenska, ale vyskytovali sa vo všetkých oblastiach. Napr. Štefan Mišík už v r. 1898 publikoval v *Piesňach ľudu slovenského* dva typy novelistických piesní z Hnilca na Spiši. Početný materiál piesní z Liptovských Sliačov, ktorý pochádza prevažne z obdobia päťdesiatych až sedemdesiatych rokov (najmä zbery K. Ondrejku), obsahoval až 19 typov novelistických piesní, čo je zatiaľ v rámci Slovenska najviac. Početné novelistické piesne so zbojníckou tematikou nachádzame tiež v oblasti Podpoľania, Gemera a Liptova. Pre východné Slovensko (napr. Žakarovce, Michalovce) sú zase charakteristické predovšetkým novelistické piesne s tematikou vystahovalectva do Ameriky.

Sledovaný lokálny súpis však umožnil bližšie špecifikovať osobitný región, v rámci ktorého tvorili novelistické piesne čo do počtu typov prevládajúcu zložku repertoáru. Bola to oblasť Záhoria. Materiál zo 40 lokalít obsahoval 20 typov balád (54 záznamov), 30 typov romancí (67 záznamov), tri legendy a až 33 typov novelistických piesní (50 textov). Pre porovnanie môžeme uviesť čísla z oblasti Gemera (25 typov novelistických piesní zásluhou špeciál-

nych výskumov zbojníckeho folklóru v päťdesiatych a šesťdesiatych rokoch) a Zemplína (20 typov — prevažne zbory Jankovcove z dvadsiatych a tridsiatych rokov). V Gemeri a v Zemplíne však v repertoári epických podaní prevládali iné druhy (v Gemeri balady a romance, v Zemplíne romance).

Počet typov v sledovaných regiónoch:

oblasť	balady	romance	novel. piesne	spolu
Záhorie	20	30	33	83
Gemer	28	27	25	80
Zemplín	27	65	20	110

Možno predpokladať, že výrazné zastúpenie novelistických piesní v oblasti Záhoria súvisí s produkciou známej Škarniclovej tlačiarne v Skalici a jej distribúciou jarmočných tlačí, ktoré mali pomerne široký rozptyl prieniku.⁵ Záhorie možno zároveň označiť za oblasť pomerne otvorenú navonok — smerom do Rakúska i na Moravu — tvoriacu určitú kontaktnú zónu. Je známou skutočnosťou, že v Čechách zastávala kramárska pieseň dôležité miesto v ľudovom speve.⁶ Tiež súčasné výskumy etnografov na Záhorí potvrdzujú v porovnaní s inými oblasťami vysoký stupeň pomeštenia dedinskej kultúry v rôznych oblastiach spôsobu života (architektúra, bývanie, výtvarný prejav) približne od prelomu storočia.⁷ Aj keď ťažisko výskumov piesní na Záhorí bolo realizované najmä v prvej polovici tohto storočia, na úzky súvis epických piesní s jarmočnou literatúrou poukazujú viaceré záznamy evidentne jarmočnej proveniencie. Príkladom za všetky môže byť v archíve raritný zápis z Gbelov, publikovaný Jankom Blahom v *Záhorských piesňach*.⁸

1. /:Mjeu Pribila jednu dcéru,:/
pjekným ménem Katerinu.
2. /:A jak ona ráno staua,:/
na ulici zametaua.
3. /:Zhodziu í bůh cedulenku,:/
za ní zuatú literenku.
4. /:Že má z tehto svjeta íci,:/
v panenském vjeku umřici.
5. /:Podte, pleváči, do pola,:/
a já idem také s vama.
6. /:Ked sa chýliuo z pouedna,:/
do suňička pohlédaua.
7. /:Podte, pleváči, objedvat,:/
a já idem dom umírat.

Ojedinelosť výskytu, ako aj charakter textu, vzdialený kánonu folklórnej tvorby napovedá, že táto pieseň neprenikla hlbšie do frekventovaného a manifestného fondu.

1.1.3. Z hľadiska štúdia procesu preberania a fungovania jarmočnej piesne v repertoári slovenskej dediny by bolo veľmi zaujímavé porovnať zhromaždený archívny materiál epických piesní s dostupnými jarmočnými tlačami. Niektoré z týchto piesní zrejme prešli do repertoáru slovenskej dediny nielen ako módna krátkodobá záležitosť, ale aj ako jeho stabilná súčasť. Zaujímavým príkladom koexistencie folklóru a literatúry je typický barokový text evidentne umelého pôvodu stvárnený ako alegória smrti *Slyšel sem novinu prežalostnú*. Textový záznam tejto piesne v podobe dialógu mládenca so smrťou nachádzame v *Kollárových Národných spievankách*, v poslednej skupine piesní pôvodom neľudových, nazvanej *Smesica čiže piesne vzdelanejších stavov rozličného obsahu*.⁹ S podtitulom *Príkladná píseň o jednom mladency S Smrti se domlauvajícím* vyšiel jarmočnou tlačou v Banskej Bystrici v roku 1866 a o 12 rokov neskôr v Skalici.¹⁰ V našom archíve zisťujeme až 19 variantov tejto piesne zaznamenaných v teréne, čo svedčí o jej pomerne výraznej frekvencii v dedinskom repertoári. Jednotliví zbe-

ratelia ju zaznamenávali v časovom rozmedzí viac ako 100 rokov (až štyri významy nachádzame v Halašovej rukopisnej zbierke z obdobia na prelome 19. a 20. storočia, ďalej u Bartóka a Hulu z prvých desaťročí nášho storočia, u Kresánka, Kosovej zo štyridsiatych rokov až po záznam v archíve UVÚ SAV zo šesťdesiatych rokov). Zároveň pozorujeme jej pomerne veľký rozptyl výskytu, pričom najfrekventovanejšia je na území stredného Slovenska (13 variantov).¹¹ Na západnom Slovensku bolo zistených päť¹² a na východe jeden text.¹³

1.2. Z hľadiska geografického rozšírenia som sledovala vybrané tematické okruhy, vyčlenené Zilynským ako špecificky slovenské.¹⁴ Boli to jednak historické látky (prevažne z obdobia protitureckých bojov), a jednak podania so zbojníckou tematikou. Geografický výskyt sledovaných typov poukázal predbežne na určitú hranicu oddeľujúcu západné a stredné Slovensko od oblastí východných, pričom hraničnou kontaktovalou zónou bol Gemer.

1.2.1. V rámci historických typov o Turkoch iba jediný zápis pochádzal zo Spiša. Išlo o vôbec najfrekventovanejší typ tejto skupiny, o dievčati odvedenom Turkom, ktoré spácha samovraždu. Ostatné protiturecké a iné historické typy boli zaznamenané mimo oblasti východného Slovenska (s výnimkou Gemera, ktorý sa vyznačuje vysokou frekvenciou a početnosťou historických látok). Dva zo siedmich historických typov boli v rámci vymedzeného územia všeobecne rozšírené (spomínaná dcéra odvedená Turkom a balada o matke, ktorá nespoznala vlastné deti vracajúce sa z tureckého zajatia). Ďalšie tri typy sa vyskytujú v užších oblastiach. Dievčina zajatá u Turkov predovšetkým na západnom Slovensku. Baladu pachoľa prezradí úkryt pána a panej (Zvo-

len, Liptov, jeden záznam z Hontu) a typ Turci zabili rodinu (Orava, Liptov, Hont, Tekov) zaznamenávame prevažne v horských oblastiach stredného Slovenska. Pomerne ojedinelé je v archíve novšie — novelistické — podanie o bitke Turkov pri Nových Zámkoch, ktorého obidva známe varianty sú lokalizované do okresu Nové Zámky a inde pieseň zaznamenaná nebola. Druhým ojedinelým typom je balada s incipitom *Naša pani kňahne*, ktorej dva staršie významy sú z oblasti Gemera, Tekova a Zvolena.

1.2.2. Z hľadiska vzťahu folklóru ku skutočnosti je veľmi zaujímavá pieseň o bitke Turkov pri Nových Zámkoch. Či už je jej pôvodný prameň ľudového alebo umelého pôvodu, pieseň si zrejme nezískala obľubu v rámci širšieho územia. V tejto súvislosti je veľmi zaujímavým problémom, prečo niektoré typy novelistických piesní vykazujú všeobecnú rozšírenosť v rámci Slovenska (napr. o utopenom mládenčovi či niektoré zbojnícke podania), zatiaľ čo iné, viažúce sa k miestnym udalostiam, neprekročili rámec úzkej oblasti alebo obce.

1.2.3. Výskyt zbojníckych typov korešponduje s predchádzajúcou skupinou. Typy všeobecne rozšírené v rámci Slovenska sú: o zbojníckej žene, okradnutá krčmárka, zbojníci prepadnú furmana a novelistický o zbojníkovi Kovačevičovi (*Ej, ty čierna hora*). Na druhej strane výnimočné a nepočtené typy, z hľadiska výskytu ojedinelé podania, zaznamenávame na východnom Slovensku a v Gemeri. Z východného Slovenska to boli tri typy (sestra prezradí brata zbojníka; zbojníci prepadnú dievča, oženia sa s ňou a jej brata uväznia; sestru zbojníkov zabijú, zbojníci sa pomstia). Z oblasti Gemera pochádzajú všetky štyri známe varianty balady o mužovi, ktorý predá zbojníkom svoju tehotnú ženu na čary. Ďalšie podania so zbojníckou tematikou naznačujú opäť už spomínanú hranicu medzi východ-

ným Slovenskom a ostatnou časťou územia: typ o dievčati, ktoré pustí zbojníkov z väzenia, iba jedného nechá popraviť, sa na východnom Slovensku — s výnimkou jedného textu z Gemera — nevyskytol. Pieseň o lapenom Jánošíkovi, za ktorým plačú dievčatá, je zase kvantitatívne zastúpená prevažne na východnom Slovensku (polovica textov). Výskyt novších — novelistických — typov o Rinaldovi Rinaldínim (Liptov, Orava, Gemer, horný Trenčín) a *Zabili, zabili*, o dvoch nevinne zabitých mládenkoch (Horehronie, Podpoľanie, Liptov, Gemer) sa viaže predovšetkým k horským oblastiam stredného Slovenska.

1.2.4. Dôležitú zložku zbojníckych podaní tvoria miestne — prevažne novelistické — typy rozšírené v úzkej oblasti či lokalite. Tu vystupujú do popredia dva výrazné regióny, a to Gemer a Podpoľanie. Z Gemera sú to typy o Vdovčíkovi, príbeh o lapaní zbojníka Šimka (zaznamenaný i na Spiši, s lokalizáciou v Muráni) a o dvoch uväznených Kokavoch (Kokava nad Rimavicou). Pieseň o lapaní Jánošíka bola frekventovaná na Podpoľaní, v Liptove a v Terchovej. Kvantitatívne výrazné je zastúpenie zbojníckych typov epických piesní na Podpoľaní, v Gemeri a v Liptove. Gemer aj tu vystupuje ako zaujímavá kontaktná zóna s vysokou frekvenciou viacerých typov.

2. LOKÁLNY KONTEXT

2.1. Pri lokálnom kontexte som sledovala postavenie balád a epických piesní vôbec v lokálnom repertoári ako celku. Archív obsahuje záznamy zo 616 identifikovateľných lokalít. Výskumy potvrdzujú, že epické piesne tvoria v podstate až do súčasnosti nezastupiteľnú zložku repertoáru piesní na slovenskej dedine. Pri tom počet textov na lokalitu výrazne kolíše. Jeden záznam má v súpise až 238 dedín, čo svedčí o pomerne povrchnom

výskume. 15 a viac záznamov bolo v 71 lokalitách a nad 20 textov v 47 dedinách. Najvyšší bol počet balád a ostatných epických piesní v Liptovských Sliachoch (215), ďalej v Detve (69), Poniákach (67), Pohorelej (59), Čičmanoch a Liptovskej Lúžnej (52). V Riečnici som počas vlastných výskumov zaznamenala 50 a v Liptovskej Tepličke 60 piesní.

2.1.1. Archívny materiál potvrdil, že prvoradú dôležitosť z hľadiska poznania skladby lokálneho repertoáru má metodika terénneho výskumu (v našom archíve konkrétny zberateľ a čas výskumov). Ukázalo sa, že práve epické piesne, najmä v poslednom období nie príliš frekventovanú zložku repertoáru, možno zaznamenať vo väčšom rozsahu až pri hĺbkovom štacionárnom či opakovanom výskume. Ako príklad možno spomenúť Podpoľanie, ktoré vykazuje výraznú zastúpenosť epických piesní. Uskutočnili tu dlhodobý hĺbkový výskum pracovníci UVÚ SAV v Bratislave. Takisto napr. na Horehroní, kde S. Burlasová realizovala terénne výskumy špeciálne zamerané na balady a staršiu vrstvu epických piesní, vykazujú práve tieto vrstvy najväčšiu frekvenciu. Najvyšší počet — 215 — piesní z Liptovských Sliachov je opäť výsledkom v prvom rade dlhodobého štacionárneho výskumu K. Ondrejku v tejto obci.

2.1.2. Ďalším aspektom determinujúcim zastúpenosť epických piesní v repertoári lokality, je spontánna aktívna spevnosť, ako na to upozornil už O. Sirovátka¹⁵ pri výskume moravských balád. V súvislosti s tým možno vysvetliť výrazný výskyt balád a ostatných epických piesňových útvarov v oblastiach stredného Slovenska (Hont, Zvolen, Gemer, Kysuce, Liptov). Výrazná spevnosť niektorých oblastí či lokalít zároveň prifahovala zvýšenú pozornosť zberateľov, najmä v starších obdobiach.

2.1.3 Napokon treba spomenúť ako dôležitého činiteľa, pôsobiaceho na nerov-

nomernosť zastúpenia epických piesní v našom archíve s u b j e k t í v n y m o m e n t. S tým súvisí na jednej strane stupeň individualizácie kultúry danej obce a na druhej strane výskyt výrazných speváckych osobností. Na skutočnosť, že balady ako dlhšie a na pamäť náročné piesňové útvary boli v značnej miere súčasťou repertoárov individuálnych nositeľov, upozorňuje jednak veľa dedín s jedným záznamom v archíve, jednak časté výskumy viacerých zberateľov v tej istej obci, v rámci ktorých sa vyskytujúce typy neopakujú, ako aj skúsenosti z terénu. Často sa stretávame pri výskumoch s typmi spevákov, ktorí spievajú predovšetkým dlhé piesňové útvary. Možno predpokladať, že pôsobenie výraznej speváckej osobnosti v niektorých prípadoch ovplyvnilo zastúpenosť epických piesní v rámci lokality. Príkladom môžu byť Poniky, kde B. Bartók zaznamenal veľké množstvo epických piesní u vynikajúcej speváčky Zuzany Spišiakovej¹⁶ a kde nachádzame aj vysoko nadpriemerný počet typov.

Výrazným príkladom vysokého stupňa individualizácie spevnej kultúry môžu byť Sebechleby. Približne v rovnakom čase (roky 1976 a 1979) sa tu vykonali opakované výskumy piesňového repertoáru. Obidva priniesli iný počet i skladbu epických piesní. Zo zistených 35 typov epických piesní sa výsledky výskumov zhodovali iba v piatich prípadoch.

2.2. Prostredníctvom vlastných terénnych výskumov repertoáru som sa pokúsila o špecifikovanie percentuálneho zastúpenia epických piesní v spevnom fonde jednej lokality. Ukázalo sa, že táto zložka tvorí v sledovanom čase asi 10—12 % z celkového repertoáru piesní, teda asi 1/8—1/10. V Liptovskej Tepličke to bolo 12,33, v Sebechleboch 11,82 a v Riečnici 10,75 %.

Napriek veľkým rozdielom v počte

záznamov na lokalitu v našom archíve, ktoré vypovedajú skôr o frekventovanosti typov a hĺbke výskumu, počet typov v spevnejších obciach dosahoval v priemere zhruba 20—30, zriedkavejšie nad 30 typov. Výrazne nad týmto počtom vystúpili Poniky (61 typov), Drietoma (52) a Liptovská Teplička (46 typov). Výnimkou z hľadiska zastúpenia typov boli Liptovské Sliache, kde bolo zistených spolu 90 typov epických piesní. Eliminovaním predpokladanej individuálne viazanej zložky (berúc do úvahy iba tri a viackrát zaznamenané typy) vystúpilo aj v tejto lokalite do popredia 31 frekventovaných typov.¹⁷ Pri vyššom výskyte typov epických piesní v rámci lokality zohrávala svoju úlohu i miera otvorenosti jednotlivých dedín, ich kultúrno-geografická otvorenosť voči okolitému prostrediu (napr. Čičmany, Drietoma).

Možno predpokladať, že kolektívne viazaná zložka epických piesní je — zrejme v súvisi s kapacitou kolektívnej pamäti — obmedzená. Dôležitým ukazovateľom vzťahu nositeľov k baladám je príslušnosť k jadrú repertoáru lokality a ich znalosť v rámci generácií. Napr. v spomínaných Sebechleboch iba tri zo zistených 35 typov boli známe vo všetkých vekových vrstvách nositeľov, aj to nie u všetkých informátorov. Naproti tomu v repertoári Čičmian a Východnej boli viaceré balady a romancy i novelistické piesne nielen dobre známe, ale aj výrazne frekventované a manifestné. Kolektívne viazaná zložka epických piesní však ani tu nebola príliš početná. Vo Východnej patrilo k jadrú repertoáru okolo 8—9 epických piesní. Podobne v Liptovskej Tepličke asi 9. Tieto pozorovania potvrdzujú, že existencia epických piesní sa viaže predovšetkým na jednotlivých spevákov.

2.3. Čo sa týka druhového zastúpenia, najmenej početnú zložku tvoria

v lokálnych repertoároch novelistické piesne (v priemere okolo 2—5 typov). Ukazuje sa, že táto vrstva epických piesní je všeobecne najviac individuálne viazaná. Vo väčšom počte ich možno zistiť iba hlbšími opakovanými výskumami. Naproti tomu balady vystupuje ako najviac kolektívne determinované. Vykazujú najväčšiu stabilitu a zotrvačnosť v repertoári. V rámci Slovenska tvoria pomerne uzavretý okruh typov. V lokálnom repertoári bolo maximálne zistených na strednom Slovensku 19 (Liptovské Sliache), 14 (Pohorelá), 13 (Poniky, Čičmany) a 12 balád (Detva, Lazy pod Makytou, Stredné Plachtince, Dačov Lom, Podkonice). Na východnom Slovensku ich bolo menej, v našom archíve najviac v Žakarovciach — 9. Na západe Moravské Lieskové 13 a 11 — Podhájska a Myjava. V lokálnych repertoároch skúmaného obdobia zaznamenávame miernu, niekde až výraznú prevahu romancí. Vystupujú zároveň ako najfrekvencovanejšia a najdynamickejšia zložka repertoáru v čase. V niektorých lokalitách dosahuje zastúpenie romancí v päťdesiatych až sedemdesiatych rokoch i viac ako dvojnásobok počtu balád.

lokalita	balady	romance	nov. p.	iné	spolu
L. Sliache	19	42	19	10	90 typov
L. Teplička	14	26	6	1	46
Sebechleby	11	14	10	—	35
Riečnica	8	21	4	2	35

2.4. Jednotlivé druhy epických piesní plnili v lokálnom kontexte zrejme svoje špecifické funkcie. Napr. balady, romancy či sentimentálne piesne predovšetkým funkciu esteticko-emocionálneho vyžitia sa v speve, novelistické spravodajskú (preto sú napr. najmenej varia-

bilné, chápali sa ako „vzor“, realistické rozprávania o konkrétnej udalosti). Viaceré texty romancí, novelistických piesní, ako aj niektorých balád napovedajú tiež didaktické pôsobenie epických podaní, veľmi evidentné najmä v jarmočnej piesni. Domnievam sa, že korene nezastupiteľnosti epických piesní v dedinskom repertoári možno hľadať ani nie tak v ich funkcionálnej väzbe na príležitosť (v prevažnej väčšine ide o piesne príležitosťou neviazané), ale skôr v emocionálno-psychologických potrebách človeka.

3. ASPEKT ČASOVÝ

3.1. Napokon sa pokúsim stručne charakterizovať niektoré základné tendencie v spôsobe existencie balád a epických piesní v lokálnom repertoári. Výskumy potvrdzujú, že v súvislosti so zmenami v štruktúre spevných príležitostí v poslednom období ťažisko manifestného fondu piesní i ľudovej prózy¹⁸ sa presúva na kratšie útvary (absencia priadok, páračiek, spevu na svadbách atď.). V skúmanej zložke repertoáru sa to prejavuje na jednej strane v redukcii textov a v rôznych stupňoch ich rozpadu (výskyt väčšieho počtu fragmentov). Na druhej strane pozorujeme celkovú tendenciu ústupu predovšetkým balád do latentného fondu a do individuálnych repertoárov prevažne starších generačných vrstiev nositeľov.¹⁹ Táto tendencia má v rámci Slovenska všeobecnú povahu, i keď v konkrétnych lokálnych podmienkach nadobúda rôzne rozmery a špecifické črty.

3.2. V tejto súvislosti je zaujímavý a v istom zmysle aj kľúčový vzťah nositeľov k baladám a epickým piesňam vôbec, znakovosť týchto piesní v kolektívnom vedomí. Balady, ale i niektoré evidentne novšie romancy či novelistické piesne, fungujú v kolektívnom vedomí ako piesne „staré“, „starodávne“, „staroverské“ (spie-

va sa v nich o udalostiach, ktoré sa stali v minulosti a nikto z dnešných nositeľov nebol ich očitým svedkom). Ako k reprezentantovi „starej“ tradičnej kultúry majú k nim nositelia vzťah indierentný (Riečnica), odmietavý (stredná generácia v Liptovskej Teplicke), alebo výrazne kladný v súvisi s nadmerným pôsobením turizmu (Čičmany) či folklórnych festivalov (Východná, Liptovské Sliače). Výskumy ukazujú, že folklorizmus (konkrétne existencia folklórnej skupiny v obci, folklórne festivaly a pod.) a turizmus majú kladný vplyv na manifestné pestovanie balád a epických piesní v autentickom dedinskom prostredí. Inak povedané, zvýšený turistický ruch v Čičmanoch a folklórne festivaly vo Východnej, pôsobiace na uvedomelý kladný vzťah nositeľov k hodnotám tradičnej ľudovej kultúry vlastnej obce, zapôsobili na oživenie ich fungovania v súčasnosti.

3.3. Čo sa týka redukcie textov balád, archívny materiál poskytuje doklady o tom, ako približne v období od prelomu storočia (synchrónne výskumy repertoárov piesní v Šelpiciach — 1880, Adamovských Kochanovciach — 1901, v Sučanoch — 1908, diachrónny pohľad na zbory piesní na Detve či v Liptovských Sliačoch), do päťdesiatych až sedemdesiatych rokov nášho storočia evidentne klesá počet veršov epických piesní. Otázka výskytu fragmentov je však zložitejšia, resp. materiál ju neumožňuje presnejšie časovo ohraničiť, pretože už u Halašu nachádzame viaceré fragmenty balád, romancí i novelistických piesní. Na druhej strane zaznamenávame aj v období súčasnosti niektoré novodobé epické útvary novelistického charakteru (*Ktože by nepoznal mlynárovu céru*, *V tej zvolenskej nemocnici*, *Neďaleko mlyna*) s pomerne dlhými textami. Tieto sú však predovšetkým individuálne viazané a uchovávané a nie je zriedkavá ich písomná fixácia.

3.4. Ďalšou výraznou a všeobecnou tendenciou je narastanie počtu romancí v lokálnych repertoároch v súvisi s ústupom balád a celkovým príklonom k lyrizmu v novších vrstvách epických piesní.²⁰ Spomínaná nerovnomernosť zastúpenia balád a romancí v rámci jednotlivých krajov Slovenska súvisí iste i s týmto trendom. Opäť tu môžeme pozorovať najmä na západnom Slovensku, a v jednom prípade i na východe (Mišík — Hnilec), že v období okolo prelomu storočia bolo zastúpenie balád a romancí takmer rovnaké. V zberoch Kučeru v dvadsiatych rokoch nášho storočia evidentne klesá počet balád v lokalite a prevládajú romance (Tesáre, Topoľčianky, Zlaté Moravce). Už v päťdesiatych rokoch romance v lokálnych repertoároch zväčša prevládajú. Výrazné je zastúpenie romancí v lokálnych repertoároch sedemdesiatych rokov. Táto tendencia je markantná predovšetkým na východnom Slovensku.

3.5. S príklonom k lyrizmu súvisí aj ďalší moment, na ktorý upozornili terénne výskumy. Je to výrazná frekventovanosť a estetické uprednostňovanie úpadkových prejavov sentimentálneho charakteru, z ktorých časť možno zaradiť do okruhu romancí, prípadne novelistických piesní, zriedkavejšie balád. Časť z nich inklinuje viac k lyrickému výrazu. Ide o individualizované, často v monológú vedené výpovede, nezriedka v podobe žalospevu, ktoré často prechádzajú až do nevkusného naturalizmu. V súčasnom období tvoria predovšetkým zložku repertoáru strednej a mladšej vekovej vrstvy žien. Je len škoda, že náš archív ich neumožňuje sledovať v širšom historicko-porovnávacom zábere, pretože jednak nie sú svojou podstatou vždy epického charakteru, ale najmä preto, že ich zberatelia z estetických dôvodov spravidla nezaznamenávali.

3.6. Napokon by som chcela ešte upozorniť na pôsobenie hromadných ozna-

movacích prostriedkov a dychových hudieb. Najmä v repertoároch dychoviek sú často v zredukovanej alebo fragmentárnej podobe veľmi frekventovanou zložkou niektoré balady, romance i sentimentálne či novelistické piesne. Často aj prostredníctvom rozhlasového vysielania, gramoplatní, televízie a pod. sa tieto piesne stávajú súčasťou nadlokálneho repertoáru piesní a tvoria dnes výrazne frekventovanú zložku spevného fondu slovenskej dediny. Sú to napr. také piesne ako *Vydala mamička*, *V hľbokej doline* či *Pod ma, milá, pod ma, pod ma vyprevadiť*.

Záver

Na záver možno sumarizovať, že z geografického hľadiska vystúpilo do popredia pozoruhodné zastúpenie epických piesní v oblastiach stredného Slovenska. Východné Slovensko nevykazuje zatiaľ príliš výrazný výskyt epických piesní v lokálnych repertoároch. Je to však oblasť kvalitatívne osobitá, predovšetkým výskytom veľkého počtu typov (nie však látok), výskytom výnimočných, ojedinelých útvarov a v poslednom období výraznou prevahou romancí. Na západnom Slovensku možno evidentne už od prelomu 19. a 20. stor. do dvadsiatych rokov nášho storočia pozorovať výrazný ústup balád. Novelistic-

ké piesne sú charakteristické predovšetkým pre oblasť Záhoria. Ako zaujímavá kontaktná zóna s vysokou frekvenciou historických a zbojníckych podaní, ako aj viacerých výnimočných typov, sa ukázal Gemer.

V lokálnych repertoároch dnes tvoria epické piesne asi 1/8—1/10. Prevažná väčšina týchto piesní tvorí súčasť individuálnych repertoárov a len malá časť prináleží k jadru. Pozorujeme pozvoľný ústup predovšetkým balád do latentných repertoárov starších vekových vrstiev nositeľov. Výnimočne sa stretávame aj s negatívnym vzťahom k baladám. Naproti tomu romance a sentimentálne ladené piesne sú všeobecne esteticky vysoko hodnotené, najmä v stredných a mladších vekových vrstvách žien. Ich obľuba má zrejme psychologické korene. Pozorujeme tiež tendenciu redukcie textov balád a ostatných piesní s epickým základom zhusťovaním deja, prípadne i rôzne stupne rozpadu a výskyt fragmentov. Ukazuje sa, že v istom zmysle kladný vplyv na manifestné fungovanie balád v dedinskom prostredí má pôsobenie folklórnych festivalov, folklórnej skupiny v obci, či turizmu. Viaceré balady, romance, novelistické a sentimentálne piesne sa zároveň stávajú súčasťou celonárodného repertoáru piesní.

POZNÁMKY

- 1 ZILYNSKIJ, O.: Slovenská ľudová balada v interetnickom kontexte. Bratislava 1978, s. 9.
- 2 BURLASOVÁ, S.: V širom poli rokyta. Bratislava 1982.
- 3 MEDVECKÝ, K.: Sto slovenských ľudových balád. Bratislava 1923, s. 9; tiež KOLEČÁNYI, M.: Slovenské ľudové balady. Rožňava 1948, s. 162; ZILYNSKIJ O.: Slovenská ľudová balada, c. d.
- 4 ZILYNSKIJ, O.: Slovenská ľudová balada, c. d., s. 45.
- 5 Ako uvádza DROPOVÁ, L.: Jarmočná pieseň v našej národnej kultúre. Slov.

Národop., 8, 1960, s. 529—553, nachádzame ich predovšetkým v českých archívoch.

- 6 VÁCLAVEK, B. — SMETANA, R.: České písně kramářské. Praha 1937; DROPOVÁ, L.: Jarmočná pieseň, c. d.; TÁ ISTÁ: Príspevok k problematike porovnávacieho štúdia jarmočných piesní. In: Slavistika. Národopis. Bratislava 1970, s. 299 n. a ďalší.
- 7 Napr. DANGLOVÁ, O.: Estetická a výtvarná kultúra súčasnej dediny. Kandidátska dizertačná práca, Bratislava 1979.
- 8 BLAHO, J.: Záhorácke piesne, 5. Brati-

- slava 1975. Zatiaľ jediný známy variant publikoval K. Plicka z Moravského Sv. Jána. PLICKA, K.: Zuzka Selecká spieva. Tiež S. Burlasová: V širom poli rokyta, c. d.
- 9 KOLLÁR, J.: Národné spievanky, II. Bratislava 1953, s. 531.
- 10 DROPOVÁ, L.: Jarmočná pieseň, c. d., s. 542. Tiež BALENT, D.: Banskobystrické púťové tlačé. Martin 1947.
- 11 Lešť, Dobrá Niva, Detva, Tomčany, Turie Pole, Liptovské Sliače, Kriváň-Detva, Podkonice, Magurka, Hubová, Žibritov.
- 12 Podhájska, Višňové, Moravské Lieskové, Drietoma, Prietrž.
- 13 Jarovnice, okr. Sabinov.
- 14 ZILYNSKIJ, O.: Slovenská ľudová balada, c. d.
- 15 SIROVÁTKA, O.: Lidové balady na Slovensku. Kultura a tradície 2. Uherské Hradištie 1965, s. 26.
- 16 BARTÓK, B.: Slovenské ľudové piesne II. Bratislava 1970.
- 17 Popri podrobných a opakovaných výskumoch možno vysoký výskyt epických piesní v tejto obci dávať do súvisu jednak s tým, že ide vlastne o tri zlúčené obce (Vyšný, Stredný a Nižný Sliač), ďalej s blízkosťou mestského centra (Ružomberok), veľkým počtom speváckych osobností a v neposlednom rade tiež s veľmi aktívne pôsobiaceou a úspešnou folklórnou skupinou v obci a s pôsobením K. Ondrejku ako miestneho rodáka.
- 18 Zistila v oblasti ľudovej prózy napr. KILIANOVÁ, G.: Ľudová próza v obci Riečnica. Časť I. Rozprávač Alojz Kováč (1878—1980). Národop. Inf. 1981, č. 2, s. 206 n.
- 19 Konštatovala už BURLASOVÁ, S.: K charakteristike melódií slovenských ľudových balád. Slavistika. Národopis. Bratislava 1970, s. 273 n.
- 20 ZILYNSKIJ, O.: Slovenská ľudová balada, c. d., s. 73—74.

Zoznam lokalít, ktoré majú v archíve epických piesní 15 a viac záznamov

lokality	okres	oblasť	počet textov
Adamovské Kochanovce	Trenčín	Trenčín	39
Bajerov	Prešov	Šariš	15
Bardejovská Nová Ves	Bardejov	Šariš	18
Batizovce	Poprad	Spiš	22
Bošáca	Trenčín	Trenčín	43
Brezovica nad Torysou	Prešov	Šariš	17
Bytčica	Žilina	Trenčín	20
Cerovo	Zvolen	Hont	18
Čičmany	Žilina	Trenčín	52
Čierny Balog	B. Bystrica	Zvolen	29
Dačov Lom	Veľ. Krtíš	Hont	45
Detva (Kriváň-Detva, Komárno pri Detv. Huti)	Zvolen	Zvolen	69
Dohňany	Pov. Bystrica	Trenčín	23
Dražovce	Nitra	Nitra	29
Drážovce	Zvolen	Hont	15
Drietoma	Trenčín	Trenčín	60
Hiadeľ	B. Bystrica	Zvolen	20
Hnilec	Sp. Nová Ves	Spiš	16
Hriňová	Zvolen	Zvolen	39
Hrochov	B. Bystrica	Zvolen	43
Chorvátsky Grob	Bratislava-vidiek	Bratislava	18
Hontianske Moravce	Zvolen	Zvolen	49
Košfany nad Turcom	Martin	Turiec	33
Lazy pod Makytou	P. Bystrica	Trenčín	36
Liptovská Lúžna	L. Mikuláš	Liptov	52
Liptovské Sliače	L. Mikuláš	Liptov	115
Liptovská Teplička	Poprad	Liptov	47
Lišov	Zvolen	Hont	26

Makov	Čadca	Kysuce (trenč.)	31
Malé Vozokany	Nitra	Tekov	29
Martin	Martin	Turiec	19
Mestečko	P. Bystrica	Trenčín	20
Michalovce	Michalovce	Zemplín-Užhorod	38
Moravské Lieskové	Trenčín	Trenčín	51
Myjava	Senica	Nitra	40
Naciná Ves	Michalovce	Zemplín	19
Obišovce	Košice	Šariš	22
Očová	Zvolen	Zvolen	28
Olešná	Čadca	Kysuce (trenč.)	22
Ordzoviany	Sp. Nová Ves	Spiš	15
Papradno	Pov. Bystrica	Trenčín	30
Pliešovce	Zvolen	Zvolen	28
Podkonice	B. Bystrica	Zvolen	28
Podvysoká	Čadca	Kysuce (trenč.)	20
Pohorelá	B. Bystrica	Gemer-Malohont	59
Polomka	B. Bystrica	Gemer-Malohont	27
Poniky	B. Bystrica	Zvolen	67
Prečín	Pov. Bystrica	Trenčín	17
Prenčov	Žiar nad Hronom	Hont	17
Rejdová	Rožňava	Gemer	46
Ružomberok (Biely Potok, Vlkošinec)	L. Mikuláš	Liptov	20
Sebechleby	Zvolen	Hont	17
Podhájska	Nové Zámky	Tekov	40
Slatina nad Bebravou	Veľký Krtíš	Hont	33
Stredné Plachtince	Martin	Turiec	21
Sučany	Trnava	Bratislava	22
Šelpice	B. Bystrica	Gemer-Malohont	23
Šenkvice	Bratislava-vidiek	Bratislava	17
Šumiac	B. Bystrica	Gemer-Malohont	22
Švermovo	Žilina	Trenčín	21
Terchová	Topoľčany	Nitra	16
Tesáre	Nitra	Tekov	27
Topoľčianky	Trenčín	Trenčín	19
Trenčín	Čadca	Kysuce (trenč.)	28
Turzovka	Topoľčany	Trenčín	18
Veľké Zalužice	Bratislava-vidiek	Bratislava	19
Viničné	Michalovce	Užhorod	24
Zákopčie	Čadca	Kysuce (trenč.)	15
Závadka nad Hronom	B. Bystrica	Gemer-Malohont	41
Závod	Senica	Bratislava	30
Zlaté Moravce	Nitra	Tekov	25
Žakarovce	Sp. Nová Ves	Spiš	34

Резюме

Автор в статье рассматривает географическую и локальную обусловленность и бытование баллады и остального слоя эпических песен на словацкой территории. Она исходит из архива эпических песен, сосредоточенного в Институте этнографии САН в Братиславе, который содержит баллады, романсы, новеллистические песни и легенды из доступных собраний и рукописных источников за период последних 200 лет. Он состоит из более 4000 песенных текстов. Статистически обработанные данные списка автор сравнивает с результатами собственных полевых исследований локальных репертуаров песен и пяти словацких деревнях. Массив материала позволил изучать исследуемый слой песен на следующих уровнях: 1. географический уровень; 2. локальный; 3. временной.

1. Больше всего баллад и песен происходит из Средней Словакии. Восточная Словакия, область, считавшаяся еще К. Медвецким колыбелью баллад, не обнаружила количественно отчетливого преобладания этого слоя песен. Однако она фигурирует как область качественно своеобразная, в которой встречаются исключительные типы, своеобразные версии известных материалов, а также отчетливая лиризация с преобладанием романсов. В Западной Словакии наиболее часто встречаются более новые типы — новеллистические песни. Наиболее ярко они представлены в области Загорья. Это можно поставить в зависимость с деятельностью типографии Шкарница в Скалице, а также с общей открытостью этой пограничной зоны. Мы изучали и наличие специфически словацких сфер материала эпических песен в рамках Словакии (исторических и разбойничьих типов). Предварительно здесь выявилась определенная граница, отделяющая Западную и Среднюю Словакию от областей восточных, причем пограничной контактной зоной был Гемер.

2. В случае локального контекста мы изучали место баллад и эпических песен в локальном репертуаре в целом. Архив

содержал записи из 616 местонахождений. Исследования подтверждают, что баллады составляют, по сути вплоть до современного периода, неотъемлемую часть репертуара песен в словацкой деревне. Количество текстов по местонахождениям отчетливо колебалось в зависимости от методики полевых исследований (собирателя), спонтанной активной певучести и от субъективных моментов (воздействие яркой личности певца, степень индивидуализации локальной культуры), открытости деревни наружу, близости города и т. д. Баллады и эпические песни в репертуаре деревни в 70-80-х годах этого века составляют приблизительно 10—12%. Исследования указывают на тот факт, что этот слой песен связан прежде всего с индивидуальными носителями и лишь незначительная часть их принадлежит к ядру репертуара.

3. Основные тенденции в бытовании баллад. В связи с изменениями в структуре обстоятельств, при которых поются песни, центр тяжести песен и рассказывания переносится на более краткие формы. Мы наблюдаем это в редукции текстов эпических песен, а также в различной степени их распада. Далее здесь имеется общая тенденция отступления баллад в латентный слой и в репертуар старших поколений носителей. Важным является отношение носителей к эпическим песням, которые в настоящее время считаются прежде всего „старыми“ песнями. Как к представителям традиционной „старой“ народной культуры носители относятся к ним индифферентно (Ръчница), отрицательно (средние поколения в Липтовска-Тепличке) или явно положительно (Чичмани, Виходна). Оказывается, что туризм и некоторые явления фольклоризма (фольклорные фестивали, существование фольклорной группы в деревне), оказывающие влияние на положительное сознательное отношение носителей к ценностям традиционной народной культуры собственной деревни, вызвали оживление функционирования баллад и эпических песен. Другой отчетливой и общей

тенденцией является возрастание числа романсов в современных местных репертуарах, заметное в особенности в Восточной Словакии. Со склонностью к лиризму связана и современная популярность декадентных сентиментальных песен, что оче-

видно имеет свои психологические корни. На распространенность некоторых баллад в настоящее время влияют также популярные духовые оркестры. Посредством них баллады становятся составной частью надлокального слоя песен.

DIE SLOWAKISCHEN VOLKSBALLADEN UND EPISCHEN LIEDER VOM ASPEKT IHRES GEOGRAPHISCHEN UND LOKALEN KONTEXTES

Zusammenfassung

In ihrem Beitrag beschäftigt sich die Autorin mit der geographischen und lokalen Determiniertheit sowie mit der Lebensweise der Balladen und anderen epischen Lieder auf dem Gebiet der Slowakei. Sie stützt sich bei ihren Ausführungen auf das Archiv der epischen Lieder des Ethnographischen Institutes der Slowakischen Akademie der Wissenschaften in Bratislava. Dieses Archiv enthält Balladen, Romanzen, novellistische Lieder und Legenden aus den erreichbaren Sammlungen und handschriftlichen Quellen der letzten 200 Jahre. Es umfaßt mehr als 4000 Liedertexte.

Die Autorin vergleicht statistisch erarbeitete Angaben aus diesem Archiv mit den Ergebnissen ihrer eigenen Feldforschungen des lokalen Liederrepertoires in fünf slowakischen Dörfern. Das gesammelte Material ermöglichte es ihr, die erforschte Liedergattung auf mehreren Ebenen zu untersuchen: 1. auf der geographischen, 2. auf der lokalen und 3. auf der zeitlichen Ebene.

1. Die meisten Balladen und epischen Lieder des Archivs stammen aus der Mittelslowakei. Die Ostslowakei, eine Region, die schon K. Medvecký als Wiege der Ballade betrachtete, hat keine quantitativ erhebliche Vertretung dieser Liederschicht aufzuweisen. Sie erweist sich jedoch als eine qualitativ spezielle Region, und zwar weil hier außergewöhnliche Typen und besondere Versionen vorkommen sowie durch eine ausgeprägte Lyrisierung der Balladen und durch das Überwiegen der Romanzen. Die Westslowakei zeichnet sich durch die höchste Frequenz der neueren Typen aus, durch ihre novellistischen Lieder. Am häufigsten sind sie im Záhorie-Gebiet vertre-

ten. Dieser Umstand läßt sich mit dem Wirken der Druckerei Škarnicels in Zusammenhang bringen sowie mit der allgemeinen Aufgeschlossenheit dieses Grenzgebietes.

Die Autorin untersuchte auch das Vorkommen spezifisch slowakischer Stoffkreise der epischen Lieder innerhalb der Slowakei, zu denen insbesondere die Räuber- und historischen Lieder gehören. Dabei wurde sie auf eine Art Grenzlinie aufmerksam, die die West- und Mittelslowakei von den östlichen Regionen des Landes scheidet. Diese Grenz- und zugleich Kontaktzone ist das Gemer-Gebiet.

2. Im lokalen Kontext untersuchte die Autorin die Position der Balladen und epischen Lieder im lokalen Repertoire als Ganzem. Das Balladenarchiv enthält Aufzeichnungen aus 616 Lokalitäten. Die Forschungen haben erwiesen, daß die Balladen im wesentlichen bis zur Gegenwart einen unersetzlichen Bestandteil im Liederrepertoire des slowakischen Dorfes darstellen. Die Anzahl der Texte pro Lokalität zeigte erhebliche Schwankungen, die von der Methodik der Feldforschung (von der Methode des Sammlers), von der spontanen aktiven Fähigkeit zum Singen sowie von weiteren subjektiven Momenten abhängig waren: vom Wirken einer ausgeprägten Sängerpersönlichkeit, vom Grad der Individualisierung der lokalen Kultur, von der Aufgeschlossenheit der Gemeinde nach außen hin, von der Nähe einer Stadt usw. Die Balladen und epischen Lieder machen in den siebziger bis achziger Jahren unseres Jahrhunderts im Repertoire des slowakischen Dorfes etwa 10—12 % aus. Die Untersuchungen weisen auf die Tatsache hin,

daß diese Liederschicht vor allem an individuelle Träger gebunden ist; nur ein geringer Teil dieser Lieder gehört zum Kern des Repertoires der betreffenden Gemeinde.

3. Grundlegende Tendenz im Leben der Balladen: im Zusammenhang mit den Veränderungen in der Struktur der Singgelegenheiten verschiebt sich der Schwerpunkt der Lieder und Erzählungen auf kürzere Formen. Diese Tendenz äußert sich in einer Reduktion des Textes der epischen Lieder sowie in verschiedenen Anzeichen ihres Verfalls. Weiter taucht hier eine allgemeine Tendenz des Rückschrittes der Balladen in latente Schichten auf und es läßt sich ein Abgleiten der Balladen in das Repertoire älterer Generationen feststellen. Wichtig ist die Beziehung der Träger zu jenen epischen Liedern, die heute als „alte“ Lieder gelten. Die Träger haben zu den Balladen als den Repräsentanten der traditionellen „alten“ Volkskultur eine unterschiedliche Beziehung: eine indifferente (in der Gemeinde Riečnica), eine ablehnen-

de (die mittlere Generation in der Gemeinde Liptovská Teplička) oder eine ausgesprochen positive (in den Gemeinden Čičmany und Východná). Es zeigte sich, daß der Tourismus und manche Formen des Folklorismus (Folklorefestivals, die Tätigkeit einer Folkloregruppe in der Gemeinde), die auf eine bewußt positive Einstellung der Träger zu den Werten der traditionellen Volkskultur in ihrer Gemeinde hinarbeiten, eine Belebung des Fungierens der Balladen und epischen Lieder hervorrufen. Eine weitere markante und allgemeine Tendenz ist die Zunahme der Romanzen in den heutigen lokalen Repertoires, was besonders in der Ostslowakei evident ist. Mit der Neigung zum Lyrismus hängt auch die derzeitige Beliebtheit dekadenter sentimentaler Lieder zusammen, die offenbar psychologische Ursachen hat. Auf die Verbreitung mancher Balladen haben heute auch die beliebten Blasmusikkapellen positiven Einfluß. Durch ihre Vermittlung werden die Balladen zu einem Bestandteil der superlokalen Liederschicht.

Slovenský národopis

Časopis Národopisného ústavu Slovenskej
akadémie vied

Ročník 32, 1984, číslo 1

Vychádza štyri razy do roka
Vydáva VEDA, vydavateľstvo Slovenskej
akadémie vied

Hlavná redaktorka
Čl. kor. SAV BOŽENA FILOVÁ

Výkonná redaktorka
PhDr. ZORA VANOVIČOVÁ

Typografia: *Eva Kovačevičová*

Redakčná rada: PhDr. Ján Botík, CSc.,
PhDr. Soňa Burlasová, CSc., doc. PhDr.
Václav Frolec, CSc., PhDr. Viera Gašparí-
ková, CSc., doc. PhDr. Emília Horváthová,
CSc., PhDr. Soňa Kovačevičová, CSc.,
PhDr. Igor Krištek, CSc., PhDr. Milan Leš-
čák, CSc., doc. PhDr. Ján Michálek, CSc.,
PhDr. Ján Mjartan, DrSc., doc. PhDr. Štef-
an Mruškovič, CSc., PhDr. Viera Nosáľo-
vá, CSc., PhDr. Adam Pranda, CSc., prof.
PhDr. Antonín Robek, DrSc., PhDr. Viera
Urbanová, CSc.

Redakcia: 813 64 Bratislava, Klemensova 19
Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného
povstania, n. p., Martin

Registr. zn. F 7091

Jednotlivé číslo Kčs 20,—; celoročné pred-
platné Kčs 80,—

Rozširuje, objednávky a predplatné prijí-
ma PNS — ÚED, Bratislava, ale aj každá
pošta a doručovateľ. Objednávky do za-
hraničia vybavuje PNS — Ústredná expe-
dícia a dovoz tlače, Gottwaldovo nám. 6,
884 19 Bratislava.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej aka-
adémie vied, 1984

СЛОВАЦКАЯ ЭТНОГРАФИЯ

Журнал Института этнографии Словацкой Ака-
демии Наук

Год издания 32, 1984, № 1

Издается четыре раза в год

«ВЕДА», издательство Словацкой Академии
Наук

Редакторы Д-р Боžена Филова и Д-р Зора
Вановичова

Адрес редакции: 813 64 Братислава, Клемен-
сова 19

SLOWAKISCHE VOLKSKUNDE

Zeitschrift des Ethnographischen Institutes
der Slowakischen Akademie der Wissen-
schaften

Jahrgang 32, 1984. Nr. 1. Erscheint viermal
im Jahre

Herausgegeben vom VEDA, Verlag der
Slowakischen Akademie der Wissen-
schaften

Redakteure PhDr. Božena Filová und
PhDr. Zora Vanovičová

Redaktion: 81364 Bratislava, Klemenso-
va 19

SLOVAK ETHNOGRAPHY

Journal of the Ethnographic Institute of
the Slovak Academy of Sciences

Volume 32, 1984, No. 1

Published quarterly by VEDA, the Pub-
lishing House of the Slovak Academy of
Sciences

Managing Editors PhDr. Božena Filová
and PhDr. Zora Vanovičová

Editor: 813 64 Bratislava, Klemensova 19

L'ETHNOGRAPHIE SLOVAQUE

Revue de l'Institut d'Ethnographie de
l'Académie slovaque des sciences

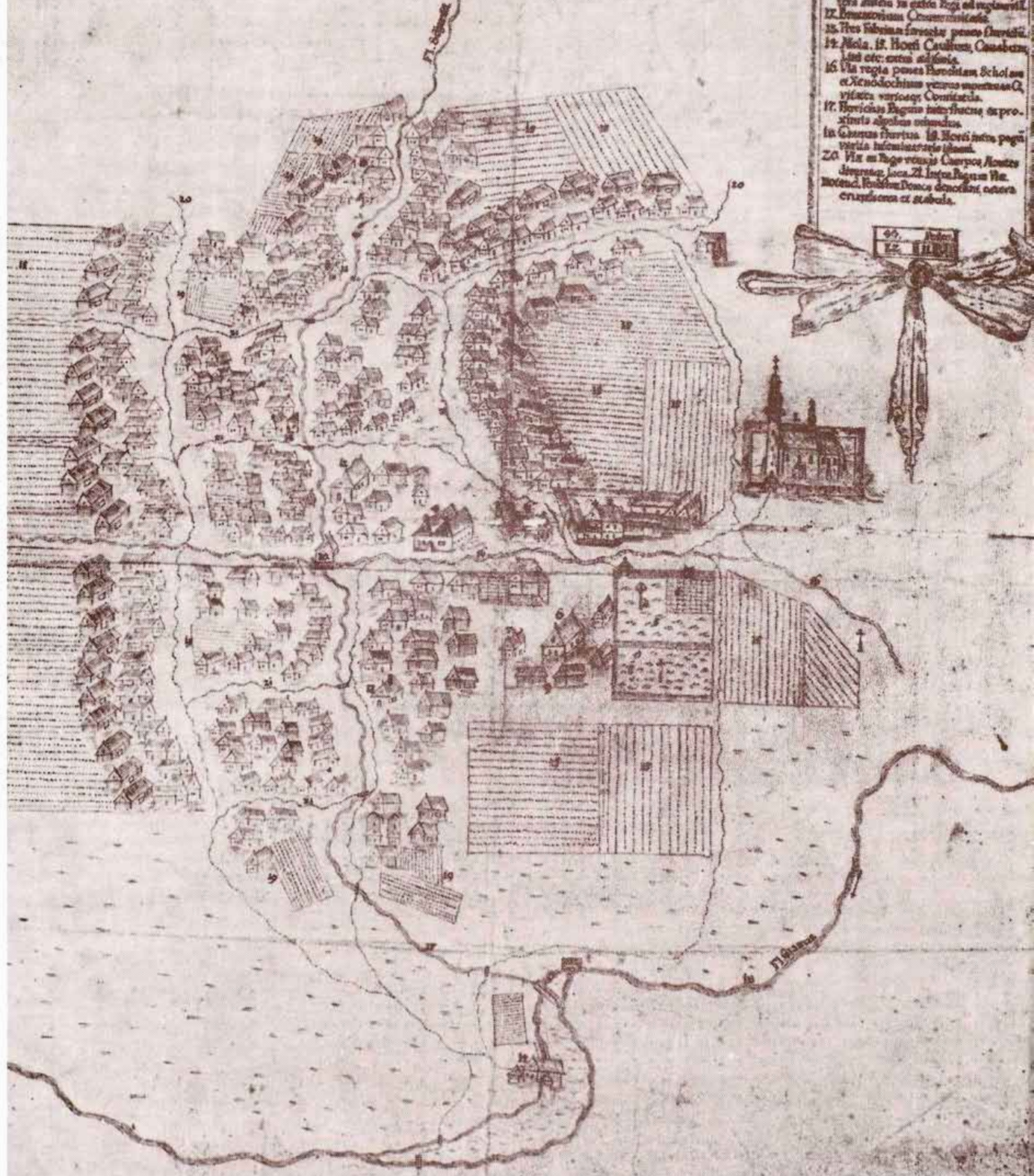
Anné 32, 1984, No. 1

Parait quatre fois par an, Editions de VE-
DA, maison d'édition de l'Académie slova-
que des sciences

Rédacteurs: PhDr. Božena Filová et
PhDr. Zora Vanovičová

Rédaction: 813 64 Bratislava, Klemensova
19

Distributed in the socialist countries by
SLOVART Ltd., Leningradská 11, Brati-
slava, Czechoslovakia, Distributed in West
Germany and West Berlin by KUBON
UND SAGNER, D-8000 München 34, Post-
fach 68, Bundesrepublik Deutschland. For
all other countries, distribution rights are
held by JOHN BENJAMINS, B. V., Peri-
odical Trade, Amsteldijk 44, 1007 HA Am-
sterdam HOLLAND

1. *St. Michaelis*
 2. *St. Peter et Paulus*
 3. *St. Martinus*
 4. *St. Nicolaus*
 5. *St. Johannes*
 6. *St. Petrus*
 7. *St. Andreas*
 8. *St. Bartholomaeus*
 9. *St. Mattheus*
 10. *St. Marcus*
 11. *St. Lucas*
 12. *St. Stephanus*
 13. *St. Agatha*
 14. *St. Ursula*
 15. *St. Elizabeth*
 16. *St. Margareta*
 17. *St. Katherina*
 18. *St. Barbara*
 19. *St. Anna*
 20. *St. Maria*

100
 100